

Žodžių su šaknimi *tirg-* semantika ir paplitimas latvių kalboje

Regina KVAŠYTĖ
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *latvių kalbos leksika, semantika, terminai, lietuvių kalbos atitikmenys.*

Įvadinės pastabos

Latvių kalbos žodis, kurio šaknis pasirinkta tyrimo objektu, yra trečiosios linksniuotės daiktavardis. Šiai linksniuotei „priskiriami vyriškosios giminės daiktavardžiai, kurių nominatyvas turi galūnę *-us*, pvz., *tirgus, alus, Mikus, Saldus* etc. Klasė nėra produktyvi“ (R o s i n a s 2005, 28). Latvių kalboje tai „senojo *u* kamieno daiktavardžiai, kurie ir lietuvių kalboje turi galūnę *-us*“ (K a b e l k a 1987, 81). Šio kamieno žodžių daugumą sudarantys vyriškosios giminės daiktavardžiai yra linkę pereiti į *o* kamieną (MSA 2002, 24), tačiau straipsnyje nagrinėjamiems klausimams toks kamienų kitimas nėra svarbu, nes tiek *u* kamieno forma *tirgus*, tiek *a* kamieno forma *tirgs*, jeigu tokia ir vartojama, turi tą pačią šaknį.

Latvių kalboje vartojamas ne tik šaknį *tirg-* turintis žodis *tirgus*. Kalbamosios šaknies, priešingai nei trečiosios linksniuotės žodžių, t. y. įvairių darinių, yra gero-kai daugiau. Straipsnyje semantinės analizės metodu **siekama**: išnagrinėti šaknies *tirg-* (taip pat jos varianto *tirdz-*) paplitimą ir semantikos įvairovę latvių kalboje. Nagrinėjant šios šaknies žodžių atitikmenis bei jų santykius latvių ir lietuvių kalbose taikomas gretinamasis metodas. Tyrimo **medžiaga** rinkta iš įvairių dabartinės latvių bendrinės kalbos ir specialiųjų – sinonimų, terminų, frazeologizmų – žodynų, o gretinant remiamasi dvikalbių žodynų duomenimis (žr. šaltinių sąrašą).

Žodis *tirgus* latvių kalbos leksikoje

Žodis *tirgus* kaip seno Europos kultūros reiškinių pavadinimas, remiantis Konstantino Karolio etimologijos žodyno duomenimis, latvių kalboje laikytinas senuoju skoliniu. Reikšme ‘prekyba, aikštė prekiauti’ žodis kildinamas iš slavų arba skandinavų kalbų ir datuojamas maždaug IX–XI a., kai buvo intensyviai prekiaujama su Rytų šalimis, o pats žodis yra senesnės kilmės. Vietovių pavadinimuose jis fiksuotas jau mūsų eros pradžioje Italijoje (miesto pavadinimas *Tergesti* (dabar Triestas), taip pat aptinkamas šiaurėje – Skandinavijoje (kalno pavadinimas Norvegijoje *Torghättan*). Pagrindas – indoeuropiečių **ter-* garsams atkartoti. Panašios

formos ir reikšmės žodžių esama ir kitose kalbose: lietuvių *turgus*, rusų, ukrainiečių *море* ‘prekyba, prekiavimas; (*arch.*) turgus; (*dgsk.*) varžytynės’ (senovės rusų; senovės slavų dar ir ‘žmonių susibūrimas’), bulgarų *море* ‘varžytynės, prekyba’, čekų *trh* ‘turgus’, islandų, švedų *torg*, danų *torv* < senovės skandinavų *torgh* ‘turgus, prekybos aikštė’, albanų *treg* ‘turgus’. Latvių kalboje išskiriama ir šio žodžio šalutinė reikšmė ‘(daug, garsiai) kalbėti’ (K a r u l i s 1992, 410–412).

Latvių kalbos žodyne *Latviešu literārās valodas vārdnīca (LLVV)* žodis *tirgus* fiksuotas dviem reikšmėmis: ‘1. Laukums, īpaša celtnė, arī telpa, kur plaši pērk un pārdod lauksaimniecības vai rūpniecības preces; šādu preču plaša pirkšana un pārdošana <...> 2. Tirdzniecības sistēma; procesu, attiecību kopums tirdzniecībā’ [1. Aikštē, specialus pastatas, taip pat patalpa, kur plačiai perka ir parduoda žemės ūkio ar pramonines prekes; tokių prekių pirkimas ir pardavimas <...> 2. Prekybos sistema; procesų ir santykių visuma prekyboje]¹ (LLVV 7(2) 550). Taigi semantiškai latvių kalboje žodžiu *tirgus* pirmiausia pavadinama vieta, taip pat abstrakti sąvoka – procesų visuma. Savo ruožtu terminas *tirgus* naujausiame ekonomikos terminų žodyne apibrėžiamas taip: ‘1. Darījumu vieta, kurā satiekas preču vai pakalpojumu piedāvātāji un pircēji, notiek maiņas darījumi, kā arī veidojas preces cena, kas ir atkarīga no piedāvājuma un pieprasījuma <...> 2. Norobežota teritorija, kurai piešķirts īpašs statuss un kurā notiek preču pārdošana <...>’ [1. Sandorio vieta, kur susitinka prekių ar paslaugų teikėjai ir pirkėjai, vyksta mainų sandoriai, taip pat formuojasi prekės kaina, kuri priklauso nuo pasiūlos ir paklausos <...> 2. Apribota teritorija, kuriai suteiktas specialus statusas ir kur vyksta prekių pardavimas <...>] (ESV 504). Palyginus žodžio ir termino reikšmes matyti, kad diferencijuota, t. y. suskaidyta į dvi dalis, pirmoji žodžio reikšmė, bet neterminizuota išlikusi antroji. Taip pat LLVV fiksuota perkeltinė reikšmė, pažymint, kad tai šnekamosios kalbos atspalvį turintis žodis ‘*pār.*; *sar.* troksnis, kņada’ [triukšmas, sambrūzdis] (LLVV 7(2) 550). Ši senoji latvių kalbos žodžio reikšmė yra susijusi su veiksmazodžio *tirgoties* perkeltine reikšme ‘*pār.*; *sar.*² Radīt troksni, kņadu, arī skaļi strīdēties’ [Kelti triukšmą, sambrūzdį, taip pat garsiai ginčytis] (Ibid.).

Grečiau išryškėja, kad latvių kalbos žodžio *tirgus* atitikmenys lietuvių kalboje yra net trys – *turgus*, *mugė*, *rinka*. Šios šaknies darinius, apie kuriuos kalbama toliau, atitinka ir kiti žodžiai. Tai patvirtina tokie latvių–lietuvių kalbų žodyne pateikti junginiai kaip *gada tirgus* – m u g ė; *noieta tirgus* ekon. – realizavimo r i n k a; *tirgus laukums* – turgavietė, prekyvietė; *tirgus cena* – t u r g a u s (r i n k o s) kaina; *tirgus ekonomika* ekon., polit. – r i n k o s ekonomika; *tirgus paviljons* – t u r g a u s paviljonas (halė) (LLKŽ 725). Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, atitikmuo *mugė* vartojamas verčiant konkretų junginį, o atitikmuo *rinka* dažniausiai pasirenkamas tada, kai latvių kalbos junginys įvardija rūšinę ekonomikos ar artimos srities sąvoką ir laikytinas terminu.

¹ Čia ir toliau laužtiniuose skliaustuose po originalo pateikiami išversti į lietuvių kalbą apibrėžimai.

² Pažymų ir kt. sutrumpinimų sąrašą ir jų vertimus žr. straipsnio gale.

Žodžių su šaknimi *tirg-* imtis

Iš įvairių latvių kalbos žodynų išrinkti keturiasdešimt trys šaknį *tirg-* turintys pavieniai žodžiai, tačiau atsižvelgiant į šaknies paplitimą tai nėra baigtinis skaičius. Tyrimas padeda apžvelgti tam tikras tendencijas, bet nepretenduoja į išsamų latvių kalbos leksikos vaizdo atskleidimą. Naujų darinių, taip pat įvairių junginių sudarymo galimybių gausu, nes šaknis latvių kalboje darybiškai produktyvi. Abėcėlės tvarka į latvių kalbos žodyną *LLVV* įtraukta vienuolika žodyno straipsnių, kurių antraštiniai žodžiai turi šaknį *tirg-* (*LLVV* 7(2) 548–550). Šią imtį sudaro tokios kalbos dalys: aštuoni daiktavardžiai (*tirdznieks*³, *tirdziņš*, *tirdzniecība*, *tirgonis*, *tirgotājs*, *tirgotava*, *tirgus*, *tirgussoma*), du veiksmazodžiai⁴ (*tirgot*, *tirgoties*), po vieną būdvardį (*tirdzniecisks*) ir prievieksmį⁵ (*tirdznieciski*). Tačiau tyrime daugiausia dėmesio skiriama daiktavardžiams, todėl jų imtį reikėtų pristatyti šiek tiek išsamiau. Visi minėti daiktavardžiai, išskyrus *tirgus*, yra priesaginės darybos, tarp jų vienas deminutyvas (*tirdziņš*) ir tik vienas kitokios darybos – dūrinys *tirgussoma*. Dar keli antraštiniai daiktavardžiai žodyne *LLVV* pateikti prie kitų abėcėlės raidžių, nes šaknis *tirg-* dažniausiai yra dūrinio antrajame dėmenyje. Tokių sudurtinių daiktavardžių iš viso rasta vienuolika: po keturis su *tirdzniecība* (*lieltirdzniecība*, *mazumtirdzniecība*, *siktirdzniecība*, *vairumtirdzniecība*) ir su *tirgotājs* (*lieltirgotājs*, *siktirgotājs*, *sikumtirgotājs*, *vairumtirgotājs*), du su pamatiniu žodžiu *tirgus* (*gadatirgus*, *sikumtirgus*) ir vienas su *tirgotava* (*siktirgotava*). Dar penkiolika kalbos šaknies daiktavardžių rasta ekonomikos terminų rinkiniuose (*brīvīrtirgotājs*, *mazumtirgotājs*, *privāttirgotājs*, *tirgspēja*, *tirgdarbība*, *tirgvedība*, *tirgzinība*, *lieltirgotava*, *vairumtirgotava*, *brīvīrtirdzniecība*, *izbraukumtirdzniecība*, *iznēsājumtirdzniecība*, *iznesumtirdzniecība*, *sūtījumtirdzniecība*, *tranzīttirdzniecība*), o keturi – latvių kalbos sinonimų žodyne abėcėlės tvarka arba sinonimų eilēse (*siktirgonis*, *tirdzēns*, *tirgošanās*, *ututirgus*). Iš viso tiriamąją imtį sudaro trisdešimt devyni daiktavardžiai – papildomai įtraukta žodynuose nefiksuota forma *tirgošana*, nes su priesaga *-šana* galima padaryti daiktavardį beveik iš kiekvieno veiksmazodžio.

Esama įvairių šaknį *tirg-* turinčių žodžių analizės galimybių, pavyzdžiui, galima išsamiai aptarti jų darybą (kartais tai akcentuojama ir straipsnyje), tačiau gerokai vertingesnė atrodo semantinė kalbamųjų žodžių analizė, taip pat kai kurių latvių kalbos žodžių ir jų lietuviškų atitikmenų gretinimas. Semantiškai daiktavardžių su šaknimi *tirg-* imtis skyla į tris grupes: 1) veiksnių ir / ar abstraktų pavadinimai; 2) veikėjų pavadinimai; 3) vietų ir / ar renginių pavadinimai (žr. lentelę). Už šios klasifikacijos ribų lieka vienintelis daiktavardis – konkretaus daikto pavadinimas *tirgussoma* ‘turginis krepšys’.

³ Nagrinėtos tik vyriškosios giminės formos, nors asmenų pavadinimų grupėje greta vyriškosios giminės visada yra moteriškosios giminės daiktavardis. Straipsnio tikslas nereikalauja atskirai aptarti žodžių formas lyties aspektu. Skaičiuoti taip pat tik vyriškosios giminės žodžiai.

⁴ Vienas jų sangražinis, kitas nesangražinis, įtraukti kaip atskirų straipsnių antraštiniai žodžiai.

⁵ Žodyne jie fiksuoti viename straipsnyje – prie būdvardžio, bet aptariant skirtingas kalbos dalis svarbu buvo paminėti juos atskirai.

Latvių kalbos daiktavardžiai su šaknimi *tirg-* pagal semantiką

Veiksmų ir / ar abstraktų pavadinimai (iš viso 17)	Veikėjų pavadinimai (iš viso 12)	Vietų ir / ar renginių pavadinimai (iš viso 9)
<i>Tirgošana, tirgošanās, tirdzniecība, brīvīrtirdzniecība, izbraukumtirdzniecība, iznēsājumtirdzniecība, iznesumtirdzniecība, lieltirdzniecība, mazumtirdzniecība, sīktirdzniecība, sūtījūmtirdzniecība, tranzītīrtirdzniecība vairumtirdzniecība, tirgdarbība, tirgspēja, tirgvedība, tirgzinība.</i>	<i>Tirdzēns, tirdziniēks, tirgonis, sīktirgonis, tirgotājs, brīvīrtirgotājs, lieltirgotājs, mazumtirgotājs, privāttirgotājs, sīktirgotājs, sīkumtirgotājs, vairumtirgotājs.</i>	<i>Gadatirgus, tirgus, sīkumtirgus, ututirgus, tirgotava, lieltirgotava, sīktirgotava, vairumtirgotava, tirdziņš.</i>

Veiksmų ir / ar abstraktų pavadinimai

Didžiausia žodžių su šaknimi *tirg-* semantinė grupė – veiksmų ir / ar abstraktų pavadinimai. Šios semantikos žodžių tiriamojoje žodžių imtyje yra septyniolika. Aiškiausią veiksmo semantiką turintis žodis šioje grupėje yra vedinys *tirgošana*, kuris remiasi veiksmažodžiu *tirgot*. Tokia semantika būdinga ir sangražiniam vediniui *tirgošanās*. Latvių kalbos veiksmažodyje *tirgoties*, iš kurio atsiradęs minėtas daiktavardis, atsispindi senesnė šaknies semantika ‘triukšmauti’, ‘triukšmingai kalbėti’. Daiktavardis su *-šanās* įtrauktas į latvių–lietuvių kalbų žodyną, lietuvių kalboje skiriamos dvi jo reikšmės (antroji reikšmė iš dalies perteikia sąsajas su senesne žodžio reikšme): 1. ‘prekiavimas, prekyba’; 2. *šnek*. ‘kaulijimas, derėjimasis’ (LLKŽ 725). Toks žodis, beje, yra ir sinonimų žodyne greta žodžio *tirdzniecība* (SV 426).

Terminijos elementu tapęs kalbamosios šaknies žodis *tirdzniecība* pirmiausia laikytinas abstraktu, nors pavadinama ir veiksmą – kaip matyti iš antrosios reikšmės apibrėžimo: ‘1. Tautas saimniecības nozare, kas ietver preču apgrozību, to kustību no ražošanas sfēras uz patērēšanas sfēru. 2. Preču pārdošana un pirkšana, preču ieguve un to piegādāšana patērētājiem’ [1. Liaudies ūkio šaka, kuri apima prekių apyvartą, jų judėjimą iš gamybos srities į vartojimo sritį. 2. Prekių pardavimas ir pirkimas, prekių įgijimas ir jų pristatymas vartotojams] (LLVV 7(2) 549) (plg. terminų žodyne ‘Tautsaimniecības nozare <...>, kas nodrošina preču maiņu, to virzību no pārdevēja pie pircēja. T. var notikt, mainot preci pret preci vai pērkot un pārdodot to par naudu <...>’ [Liaudies ūkio šaka <...>, kuri užtikrina prekių mainus, jų judėjimą nuo pardavėjo pas pirkėją. P. gali vykti keičiant prekę į prekę arba perkant ir parduodant už pinigus <...>] (ESV 500). Į lietuvių kalbą šis žodis verčiamas atitikmeniu *prekyba* (LLKŽ 725). Iš šio priesaginio vedinio latvių kalboje padaryti įvairūs dūriniai, kurių dalis įtraukta į bendrinės kalbos žodyną, pavyzdžiui, antonimų poros *lieltirdzniecība* ‘Plaša apjoma tirdzniecība’ [Plataus masto prekyba] (LLVV

4 679) ir *sīktirdzniecība* ‘Neliela apjoma tirdzniecība’ [Nedidelio masto prekyba] (*LLVV* 7(1) 436), *mazumtirdzniecība* ‘Preču pārdošana iedzīvotājiem personīgā patēriņa vajadzībām’ [Prekių pardavimas gyventojams asmeniniam vartojimui] (*LLVV* 5 128) (plg. lietuviškai *ekon. mažmeninė (mažmenų) prekyba* (*LLKŽ* 404) ir *vairumtirdzniecība* ‘Pirkšanas vai pārdošanas darījums, ko slēdz par vienveidīgu preču daudzumu’ [Pirkimo arba pardavimo sandoris, sudaromas dėl vieno pobūdžio prekių kiekio] (*LLVV* 8 259). Pastaroji terminų pora atspindi latvių kalbos terminų sandaros raidą, kai vietoj junginio atsiranda dūrinys (plg. pirmajame latvių mokslinės terminijos žodyne, išleistame Rygoje 1922 m., fiksuoti šiuolaikinei terminijai nebebūdingi junginiai su vietininku *tirdzniecība mazumā* ir *tirdzniecība vairumā* (*ZTV* 21; 30). Gretinant latvių ir lietuvių kalbų žodžius reikia atkreipti dėmesį, kad ir *lieltirdzniecība*, ir *vairumtirdzniecība* verčiami vienodai – *didmeninė prekyba* (*LLKŽ* 382; 757), nors tapačios darybos žodis *vairumtirgotājs* turi du atitikmenis – *didmenininkas*, *urmininkas* (apie tai plačiau žr. veikėjų semantinės grupės aptarimą). Naujausiuose latvių terminų žodynuose gausu darinių su antruoju dėmeniu *tirdzniecība* (*brīvītirdzniecība*, *izbraukumtirdzniecība*, *iznēsājumtirdzniecība*, *iznesumtirdzniecība*, *privāttirdzniecība*, *sūtījumtirdzniecība*), atsiranda net trijų dėmenų dūrinys *sīkvairumtirdzniecība* (*ELDO* 417). Dalis jų yra naujų arba aktualizuotų sąvokų pavadinimai.

Pastaruoju metu šaknis *tirg-* ypač aktualizuota kuriant naujus terminus. Vienas iš pavyzdžių – ekonomikos srities sąvokos, angliškai vadinamos *marketing*, atitikmenys latvių kalboje. Pasak skolinius iš anglų kalbos tyrinėjusio latvių leksikologo ir terminologo Jurio Baldunčiko (Juris Baldunčiks), *mārketings* (arba *marketing*) – tai ‘Ekonomisku pasākumu komplekss – pieprasījuma pētīšana, tirgus un ražošanas organizācija sadarbībā ar reklāmu’ [Ekonominių veiksmų kompleksas – paklausos tyrimas, rinkos ir gamybos organizavimas bendradarbiaujant su reklama], pateikiamas jis latvių kalboje 1981 m. ekonominės geografijos terminų žodyne, 1985 m. enciklopedijoje (*B a l d u n č i k s* 1989, 292). Ši svetimybė vartojama sakytinėje kalboje, neretai ir skelbimuose, reklamoje, pasitaiko ir prasčiau sutvarkytuose rašytiniuose tekstuose, tačiau dažniau ją keičia latvių kalbos naujadarai – iš žodžių *tirgus* ‘turgus; rinka’ ir *vedība* (: *vest* ‘vesti’) bei *zinība* (: *zināt* ‘žinoti’) sudaryti dūriniai *tirgvedība* ‘rinkodara’ (*ELDO* 418; *ESV* 508) ir *tirgzinība* ‘rinkotyra’ (*ELDO* 418; *ESV* 510). Žodyne *ELDO* abu terminai pateikiami kaip daliniai sinonimai, aiškinamajame žodyne *ESV* tikslinama, kad *rinkotyra* yra mokslas apie rinkodarą. Naujausiuose šaltiniuose dar pateikiamas panašios sandaros naujadaras *tirgdarbība* ‘rinkos veikla’, sudarytas pagal prieš tai aptartų dūrinių analogiją (*K r ū m i ņ a, S k u j i ņ a* 2002, 112). Reikia pastebėti, kad ekonomikos terminijoje gausu sudėtinių terminų, kurių šalutinis dėmuo yra *tirgvedība*, pavyzdžiui, *tirgvedības informācijas sistēma*, *tirgvedības koncepcija*, *tirgvedības organizēšana*, *tirgvedības pasākumi*, *tirgvedības plāns*, *tirgvedības principi*, *tirgvedības speciālists*, *tirgvedības struktūra* (*ESV* 508–510). Latvių–lietuvių kalbų žodyne žodis taip pat yra – *ekon. rinkodara* (*LLKŽ* 725), nes ir lietuvių kalboje vietoj anglybės *marketingas* (angl. *marketing* < *market* ‘rinka’), tarptautinių žodžių

žodyne žymimos pažyma *ntk.*, siūlomas dūrinys, kurio pirmasis dėmuo – *rinka*: *rinkodara* (*TŽŽ* 459; *VKNS* 104–105). Kaip teigia Jonas Klimavičius, 1994 metais lietuvių–anglų kalbų biznio, bankų, biržos terminų žodyne-žinyne (žr. *BTŽ*) fiksuotas terminas „*mišrusis marketingas – marketing mix* (apima: *produktų pateikimą, kainą, vietą, rinkos formavimą*). Ar reikia aiškinti, kad be to paskutinio dalyko nieko nebūtų? Ar reikia aiškinti, kad *rinkos formavimas – tai rinkodara*? Tai gal jau nebūtų keistenybė, absurdas, nesąmonė, jei *rinkodarą* siūlytume viso *marketingo* arba atitiktiniu, arba net pakaitu?“ (K l i m a v i č i u s 1996, 8). Ekonomikos terminų žodyne lietuvių terminas *rinkodara* aiškinamas kaip ‘Rinkos tyrimo priemonių sistema ir įmonės bei jos tarpininkų gamybinės ir komercinės veiklos strategija bei taktika, skirta atskirų vartotojų grupių poreikiams tenkinti; sistemingas duomenų, susijusių su rinkodaros problemomis, rinkimas, kaupimas ir apdorojimas’ (*AIVTŽ* 153), tačiau kituose žodynuose aptikta ir forma *marketingas* ‘kokios nors konkrečios rinkos poreikių valdymo procesas, t. y. realių ar paskatintų vartotojo poreikių nustatymo ir tos paklausos patenkinimo per susijusias gamybos, paskirstymo, kainų nustatymo ir skatinimo funkcijas’ (*ETŽ* 134) (ten pat ir *marketingo sandara; tiriamasis marketingo darbas*) (*Ibid.*, 134; 255). Vėliau į lietuvių kalbą ekonomikos terminiją atėjo ir diferencijuotos reikšmės naujadaras *rinkotyra* (plačiau apie šių ir kitų anglybių gretinimą latvių ir lietuvių ekonomikos terminijoje žr. K v a š y t ė 2004). Pastaruoju metu Lietuvoje reikalaujama įvertinti beįsigalintį terminą *rinkodara* ir sugražinti svetimybę *marketingas* – tokios diskusijos kyla spaudoje, internete (plg. portalo *Delfi* straipsnis; N o r v i l a i t ė 2010). Reikia pastebėti, kad latvių kalboje sėkmingai išnaudojamos galimybės kurti naujus terminus sudūrimo būdu. Pagal tą patį modelį sukurtas ir dar vienas naujas latvių kalbos ekonomikos terminas – dūrinys, kurio antrasis dėmuo *spēja* ‘gebėjimas’ yra galūnės vedinys iš veiksmažodžio *spēt* ‘gebėti’ – *tirgspēja*. Tai ‘Tirgus įpašība, kas izpaužas tā spējā sekmīgi veikt savu darbību, paplašināties’ [Rinkos savybė, pasireiškianti gebėjimu sėkmingai vykdyti savo veiklą, plėstis] (*ESV* 504) (plg. angl. *market ability*).

Veikėjų pavadinimai

Kita semantinė grupė – veikėjų pavadinimai (tokių iš viso rasta dvylika) – išsiskiria tuo, kad žodžiai turi abiejų giminių formas, kurios latvių kalboje skiriasi galūne (tai gali būti *-a* arba *-e*) arba priesaga (beje, latvių kalboje vyriškosios giminės priesagą *-(i)nieks* atitinka moteriškosios giminės priesaga *-(i)niece*), pavyzdžiui, *tirdzinieks, tirdziniece* ‘Cilvēks, kas tirgū ko pērk vai pārdod’ [Žmogus, kuris turguje ką nors perka ar parduoda] (*LLVV* 7(2) 548). Į šią grupę patenka ir sinonimų žodyne kaip žodžio *tirdzinieks* sinonimas rastos priesagos vedinys *tirdzēns* (*SV* 426), kuris, nors ir neturi šiame žodyne jokios pažymos, vis dėlto galėtų būti priskirtas šnekamosios kalbos leksikai ir net vertinamas kaip pasenęs žodis.

Veikėjams pavadinti taip pat vartojami žodžiai *tirgonis* ‘Cilvēks, kas nodarbojas ar tirdzniecību; cilvēks, kas tirgojas ar precēm; arī tirgotājs’ [Žmogus, kuris užsiima prekyba; žmogus, kuris prekiauja prekėmis; taip pat prekiautojas] (*Ibid.*, 549) ir jo apibrėžime paminėtas *tirgotājs*, į kuri nukreipiama ieškoti atitiktens lat-

vių–lietuvių kalbų žodyne (LLKŽ 725) (plg. *tirgotājs* ‘Cilvēks, kas nodarbojas ar tirdzniecību; cilvēks, kas pārdod preces’ [Žmogus, kuris užsiima prekyba; žmogus, kuris parduoda prekes] (LLVV 7(2) 549). Galima palyginti su lietuviškais atitikmenimis *prekiautojas*, *prekybininkas*, prie kurių pateikti ir du junginiai. Nors tai nėra kalbamos šaknies žodžių junginiai, abu jie reikalauja tam tikrų komentarų: *gaļas tirgotājs – mēsininkas*⁶, *prekiautojas mēsa*; *tirgotāju kārta ist. – pirkliu*⁷ *luomas* (LLKŽ 725). Kaip matyti iš latvių kalbos aiškinamojo žodyno apibrėžimų, daiktavardžiai *tirgonis* ir *tirgotājs* beveik nesiskiria, taigi jie laikytini sinonimais. Šie žodžiai įtraukti į latvių kalbos sinonimų žodyną. Sinonimų eilės dominante laikomas žodis *tirgotājs*, iš viso turintis 10 sinonimų, kurių dauguma su įvairiomis stilistinėmis pažymomis. Tačiau visi jie yra skirtingų šaknų, pavyzdžiui, *rebiniēks niev.*, *andelmanis barb.*, *bodnieks novec.*, todėl nepatenka į kalbamų žodžių imtį (SV 426). Vis dėlto, remiantis latvių kalbos ekonomikos terminų žodyno duomenimis, terminu laikytinas tik *tirgotājs* (plg. ‘Persona, kas peļņas iegūšanas nolūkā nodarbojas ar preču pirkšanu un pārdošanu (sk. vidutājs) [Asmuo, kuris, siekdamas pelno, užsiima prekių pirkimu ir pardavimu (žr. tarpininkas)] (ESV 504). Jis produktyvus ir naujų žodžių darybos aspektu. Visi aptartieji veikėjų pavadinimai yra priesagų vediniai.

Dauguma žodynuose rastų darinių, įvardijančių veikėjus, yra dūriniai. Tokių iš viso rasti šeši – *brīvtirgotājs*, *lieltirgotājs*, *mazumtirgotājs*, *privāttirgotājs*, *sīktirgotājs*, *vairumtirgotājs*. Dalis jų yra nauji, kiti atspindi pakitusį reiškinių ar sąvokos vertinimą. Pirmiausia svarbu paminėti požiūrio į dūrinį *lieltirgotājs* pokytį: bendrinės kalbos žodyne jis fiksuotas su pažyma *kap.*⁸ ‘Cilvēks, kas nodarbojas ar plaša apjoma tirdzniecību’ [Žmogus, kuris verčiasi plataus masto prekyba] (LLVV 4 679), o šiuolaikinėje ekonominėje situacijoje yra virtęs terminu, kuriam antoniמיškas kitas dūrinys – *sīktirgotājs* (žr. ELDO 418). Pastarasis įtrauktas ir į latvių kalbos sinonimų žodyną (SV 382) kaip dominantė, kurios vienas iš sinonimų – kalbamosios šaknies žodis *sīktirgonis* (yra devyni sinonimai, dauguma jų su stilistinėmis pažymomis *sar.* ir *novec.*). Tam tikrą priešpriešą semantiniu požiūriu sudaro ir kiti dūriniai: *vairumtirgotājs* ‘Tirgotājs vairumtirdzniecībā’ [Prekiautojas urmu] (LLVV 8 259) ir *mazumtirgotājs* ‘Tirgotājs, kurš nodarbojas ar mazumtirdzniecību’ [Prekiautojas, kuris užsiima mažmenine prekyba] (ESV 297). Jie taip pat yra latvių terminijos dalis. Į lietuvių kalbą *lieltirgotājs* verčiamas žodžiu *didmenininkas* (LLKŽ 382), kaip ir kitas latvių kalbos terminas *vairumtirgotājs* (plg. ‘Fiziska vai juridiska persona, kas pērk no preču ražotāja, importētāja preces un pēc tam tās pārdod mazumtirgotājam’ [Fizinis ar juridinis asmuo, kuris perka iš prekių gamintojo, importuotojo prekes ir po to jas parduoda smulkiam prekiautojui] (ESV 526) (jis dar ir *urmininkas* (LLKŽ 757). Iš gretinimo matyti, kad pateikiami keli sinoni-

⁶ Šis atitikmuo tik iš dalies atitinka latvių kalbos junginį *gaļas tirgotājs*, nes nebūtinai prekiauja tas žmogus, „kas dirba mėsos pramonėje ar prekyboje“ (DLKŽ).

⁷ Istoriniuose tekstuose *tirgotājs – pirklys* (LLKŽ 725).

⁸ Ši pažyma atitinka žodyno sudarymo laikotarpiu (4-asis tomas išleistas 1980 metais) gyvavusį požiūrį į ekonominio gyvenimo realijas.

miški atitikmenys, taigi galima daryti prielaidą, kad lietuvių kalboje reikšmės nediferencijuojamos taip griežtai kaip latvių kalboje. Keturių kalbų terminų žodyne rasti dar du terminai: *brīvīrtgotājs* ir *privāttirgotājs* (ELDO 418), tačiau juos sunku išsamiau nagrinėti, nes nėra apibrėžčių, galima tik nujausti, kokios ekonomikos sąvokos jais pavadintos. Beje, pirmasis į žodyną įtrauktas su nuoroda ‘sk. *brīvīrt-dzniecības piekritējs*’ [žr. laisvosios prekybos šalininkas]. Daugumos kalbamųjų dūrinių pirmasis dėmuo išreikštas būdvardžiu, tik *vairumtirgotājs* ir *mazumtirgotājs* sudaryti remiantis dviem daiktavardžiais (tai išsamiau paaiškinta aptariant analogiškos sandaros terminus *vairumtirdzniecība* ir *mazumtirdzniecība*).

Nors straipsnyje atsisakyta aptarti sudėtinius pavadinimus, be to, šioje semantinėje grupėje jų nedaug, norėtuši atkreipti dėmesį į vieną iš įdomesnių pavyzdžių. Tai šnekamojoje kalboje vartojamas junginys *tirgus sieva* – ‘Sieviete, kas tirgojas turgū’ [Moteris, kuri prekiauja turguje] (LLVV 7(2) 550). Į lietuvių kalbą šis junginys verčiamas dvejopai: tiesiogine reikšme tai *turgaus prekiautoja*, o perkeltine reikšme *turgaus boba* (LLKŽ 725). Nei latvių, nei lietuvių kalbų frazeologizmų žodynuose toks junginys nėra pateikiamas, tačiau taip atspindėtas ryšys su senąja žodžio reikšme ‘triukšmauti’, šiuo atveju taip vadinamas žmogus, mėgstantis daug ir garsiai kalbėti, kelti triukšmą. Akivaizdu, kad taip gali būti vadinami tiek moteris, tiek vyras.

Vietų ir / ar renginių pavadinimai

Be žodžio *tirgus*, kuris išsamiai aptartas straipsnio pradžioje, šiai semantinei grupei priskirtini ir keli dūriniai, kurių dėmuo yra šis žodis. Pirmiausia minėtinas žodis *gadatirgus* ‘1. Periodiski organizēts (parasti starptautisks) pasākums, kur tirdzniecības organizācijas un rūpniecības uzņēmumi, komersanti, rūpnieki vairumā pārdod un iepērk dažādas preces pēc izstādītajiem paraugiem. 2. Plašs tirgus, ko organizē vienu vai dažas reizes gadā, parasti lauku centros’ [1. Periodiškai organizuotas (dažniausiai tarptautinis) renginys, kuriame prekybos organizacijos ir pramonės įmonės, komersantai, pramonininkai urmu parduoda ir superka įvairias prekes pagal eksponuotus pavyzdžius. 2. Plataus masto turgus, kurį organizuoja viena ar kelis kartus per metus, dažniausiai kaimiškų vietovių centruose] (LLVV 3 23). Beje, minėtasis dūrinys, atsiradęs iš žodžių junginio *gada tirgus* ‘metinis turgus’, kartais tokia forma gali būti pavartotas latvių tekstuose. Latvių–lietuvių kalbų žodyne pateikti net trys atitikmenys: *mugē*, *metturgis*, *metinis turgus* (LLKŽ 203). Galima daryti prielaidą, kad *mugē* galėtų būti tinkamesnis atitikmuo pirmąją reikšme, o junginys *metinis turgus* arba iš jo padarytas dūrinys *metturgis* – antrąją.

Šioje semantinėje grupėje esama dar ir kitų dūrinių, tačiau jie nėra tokie reikšmingi kaip ką tik aptartasis. Pavyzdžiui, *sīkumtirgus* ‘Tirgus, arī tirgus daļa, kur tirgojas ar dažādiem sīkiem, mazvērtīgiem, arī veciem, lietotiem priekšmetiem’ [Turgus, taip pat turgaus dalis, kur prekiaujama įvairiais smulkiais, taip pat senais, naudotais daiktais] (LLVV 7(1) 437; SV 382) ir jo sinonimas *ututirgus* (SV 382). Latvių kalbos frazeologizmų žodyne jis fiksuotas kaip junginys *utu tirgus* su pažyma, kad yra pasenęs: ‘*novēc*. Vieta, kur pārdod dažādus lietotus priekšmetus’

[Vieta, kur parduoda įvairius naudotus daiktus] (*LF* 1255). Sinonimiškas yra ir junginys *krāmu tirgus* (*SV* 382), kuris taip pat pavadina vietą, be to, gali būti vartojamas kaip sudurtinis žodis. Jis turi šnekamosios kalbos atspalvį: *krāmu tirgus* ‘sar. Vieta, kur privātpersonas pārdod dažādus, parasti lietotus, priekšmetus’ [Vieta, kur privatūs asmenys parduoda įvairius, dažniausiai naudotus daiktus] (*LLVV* 7(2) 550). Reikia pastebėti, kad pastaruoju metu šios sąvokos, o kartu ir jų pavadinimai, sugrįžta, tampa aktualios.

Vietų ir / ar renginių pavadinimų grupėje, be aptartųjų dūrinių, esama ir priesagų vedinių, tarp jų ir vienas deminutyvas. Populiarus priesagos vedinys yra *tirgotava* ‘Telpa, arī celtne, kur (ko) pārdod; veikals’ [Patalpa, taip pat pastatas, kur (ką) parduoda; parduotuvė] (*LLVV* 7(2) 549–550). Lietuvių kalboje šio žodžio atitikmenys yra *parduotuvė*, *krautuvė* (*LLKŽ* 725), kurie į latvių kalbą verčiami žodžiu *veikals*. Taigi atsižvelgiant į latvių kalbos žodyno apibrėžimą ir į gretinimo duomenis galima daryti prielaidą, kad latvių kalboje žodis *tirgotava* yra žodžio *veikals* sinonimas. Taip iš tiesų yra – tai patvirtina sinonimų žodyno duomenys. Sinonimų eilėje *veikals*, *pārdotava*; *bode novec.*, *magazīna novec.*, *kiosks*, *tirgus būda*; (*neliela piparbodīte sar.*, *niev.* (*SV* 426) jis ir pateiktas pirmas. Tačiau kalbamąją šaknį turi tik dominantė *tirgotava* ir pirmasis junginio *tirgus būda* žodis (gali būti ir dūrinys), o daugelis kitų sinonimų yra nuspalvinti stilistiškai. Beje, sinonimų žodyne atspindėtas ir atvirkštinis santykis: prie žodžio *veikals* kaip pirmoji reikšmė paminėta *tirgotava* (*SV* 448). Be to, kalbamasis žodis sėkmingai vartojamas ir savarankiškai, ir kaip dūrinių dėmuo. Dauguma sinonimų yra tapę ekonomikos terminais, pavyzdžiui, *lieltirgotava* ‘Ļoti liels pašapkalpošanās veikals, kurā tiek pārdots plašs ikdienā patērējamu preču sortiments (piem., pārtika, mājsaimniecības piederumi, apģērbs)’ [Labai didelė savitarnos parduotuvė, kur parduodamas platus kasdien vartojamų prekių asortimentas (pvz., maistas, ūkio reikmenys, rūbai)] (*ESV* 269). Tokia pačia reikšme vartojamas ir dūrinys *lielveikals*, verčiamas į lietuvių kalbą kaip *didžioji parduotuvė*, *supermarketas šnek.* (*LLKŽ* 382). Reikia pastebėti, kad žodžio *lieltirgotava* šiame dvikalbiame žodyne nėra, nes tai gana naujas darinys. Atsiradimo pagrindas – noras pakeisti angliškąjį skolinį *supermarketas*, taip pat analogiškai dariniai su būdvardžiu *liels*: *lieltirdzniecība* ir *lieltirgotājs*. Šaltiniuose rasti taip pat vietos semantikos žodžiai *sīktirgotava* ir *vairumtirgotava*.

Kalbamosios šaknies yra ir su priesaga *-iņš* padarytas deminutyvas *tirdziņš*, kuris bendrinės latvių kalbos žodyne pateikiamas taip: ‘1. Dem. → *tirgus*; 2. parasti savienojumā ar apzīmētāju. Neliela īslaicīgas specializētu preču pārdošanas vieta, arī telpa, celtne (*grāmatu tirdziņš*, *eglīšu tirdziņš*)’ [1. Žodžio *tirgus* deminutyvas; 2. dažniausiai junginyje su pažyminiu. Nedidelė trumpalaikio specializuotų prekių pardavimo vieta, taip pat patalpa, pastatas (*knygų turgelis*, *eglučių turgelis*)] (*LLVV* 7(2) 548–549). Latvių kalbos apibrėžimo iliustraciniuose junginiuose yra pavartotas žodžio *turgus* deminutyvas (tai atitinka pirmąją šio žodžio reikšmę), nors latvių–lietuvių kalbų žodyne kaip atitikmuo pateiktas tik žodis *mugė* (plg. *grāmatu tirdziņš* – *knygų mugė*; *Ziemsvētku tirdziņš* – *kalēdinė mugė* (*LLKŽ* 725)). Nelengva apibrėžti, kada rinktis vieną ar kitą lietuvių kalbos atitikmenį, tačiau atrodytų, kad

mažesnio masto ar paprasčiau įrengtas prekybos vietas ar organizuotus renginius tinka vadinti *turgeliais*, kaip tai dabar daroma Lietuvoje. Pavyzdžiui, latvių kalbos žodyne cituotas sakinyš iš laikraščio *Cīņa*, kuriame greta dūrinio *gadatirgus* (kurio lietuviškas atitikmuo iš tikrųjų yra *mugė*) pavartoti net du junginiai su deminutyvu *tirdziņš* (beje, šie junginiai jau įgavę stabilią reikšmę): *Vajadzīgi ne tikai g a - d a t i r g i, bet arī pirms mācību gada sākuma t i r d z i ņ i skolēniem. Jāatjauno Ziemassvētku t i r d z i ņ i ne tikai Rīgā, bet arī citās pilsētās* [Reikalingos ne tik mugės, bet ir prieš mokslo metų pradžią mokiniams skirti turgeliai. Reikia atnaujinti kalėdinius turgelius ne tik Rygoje, bet ir kituose miestuose] (*LLVV* 3 23).

Šioje semantinėje grupėje norėtuši išsamiau aptarti ir vieną junginį, kurio pagrindinis dėmuo yra kalbamosios šaknies žodis. Tai *melnais tirgus* ‘sar. – vieta, kur notiek nelegāla tirdzniecība’ [vieta, kur vyksta nelegali prekyba] (*LLVV* 550), latvių–lietuvių kalbų žodyne fiksuotas kaip frazeologizmas. Toks šio junginio vaidmuo dar labiau akcentuotas įtraukiant į frazeologizmų žodyną, kur jam taip pat priskirtas šnekamosios kalbos atspalvis: *melnais tirgus* ‘sar. Neatļauta, nelikumīga tirgošanās vieta; nelikumīga tirdzniecība’ [Neleistina, neteisėta prekybos vieta; neleistina prekyba] (*LFV* 1254), tačiau šiam metaforiškam junginiui atsiradusi vieta tiek latvių, tiek lietuvių terminijoje. Terminu *juodoji rinka* vadinama ‘neoficiali, nelegali rinka, kurioje už didesnę kainą galima nusipirkti deficitinių (tai būdinga planinei ekonomikai) arba draudžiamų prekių <...>’ (V a i n i e n ē 2005, 121) (plg. angl. *black market*).

Išvados

Kai kurie šiuolaikinėje latvių kalboje vartojami žodžiai su šaknimi *tirg-* pateikti latvių bendrinės kalbos žodyne, kiti – specialiuose žodynuose. Iš viso iš įvairių šaltinių surinkti keturiasdešimt trys skirtingi žodžiai su šia šaknimi, kurių semantika: veiksmų ir / ar abstraktų pavadinimai, veikėjų pavadinimai, vietų ir / ar renginių pavadinimai. Šaknis yra patogi darybos požiūriu, todėl gali būti naujų darinių pagrindas. Lengva sudaryti žodžių darybos eiles, pavyzdžiui, *tirgotājs – lieltirgotājs, mazumtirgotājs, vairumtirgotājs; tirdzniecība – lieltirdzniecība, vairumtirdzniecība* ir pan. Kiekvienoje semantinėje grupėje nesunku išskirti žodžių darybos požiūriu panašias, bet priešingos reikšmės poras: *mazumtirgotājs – vairumtirgotājs (tirgotājs); lieltirdzniecība – sīktirdzniecība (: tirdzniecība)* ir pan. Kai kurie tokie žodžiai (arba tam tikros jų reikšmės) yra virtę terminais. Be to, su šaknimi *tirg-* padaryti nauji vientisiniai latvių kalbos terminai, pavyzdžiui, *tirgzinība, tirgvedība* ir *tirgdarbība* kaip neteiktino skolinio iš anglų kalbos *marketingas* pakaitai, taip pat *tirgspēja*, kuriuo galima keisti *market ability*.

Latvių kalboje nemažai kalbamųjų žodžių turi sinonimus, daugelis jų yra su stilistinėmis pažymomis. Senąją reikšmę ‘triukšmauti, kelti sambrūzdį’ yra išsaugojęs žodis *tirgošanās*, o junginiui *tirgus sieva*, kuris vartojamas dviem reikšmėmis, būdinga dar ir tai, kad jis tinkamas ir moteriai, ir vyrui apibūdinti. Perkeltinės reikšmės junginys *melnais tirgus* yra tapęs ekonomikos terminu.

Žodis *tirgus* gali būti verčiamas į lietuvių kalbą atitikmenimis *turgus, mugė*,

rinka (pastarasis kaip ekonomikos terminas). Nagrinėjant šios šaknies žodžių atitikmenis bei jų santykius latvių ir lietuvių kalbose rasta atvejų, kai latvių kalbos žodį atitinka keli žodžiai lietuvių kalba, pavyzdžiui, *tirgotava* – *parduotuvė*, *krautuvė* (jų atitikmuo latvių kalboje yra *veikals*). Sudėtingas santykis tarp latvių kalbos žodžių *gadatirgus* ir *tirdziņš* ir jų atitiktens *mugē*: vietoj jo kai kuriais atvejais būtų tikslinga rinktis deminutyvą *turgelis*, tačiau tai nenurodoma latvių–lietuvių kalbų žodyne.

Sutrumpinimai (remiantis latvių ir lietuvių kalbų žodynais)

arch. – archaizmas

barb. – barbarizmas [barbarizmas]

dgsk. – daugiskaita

ekon. – ekonomika

ist. – istorija

kap. – attiecas uz kapitālistisko iekārtu, kapitālistisko sabiedrību [susijęs su kapitalizmo santvarka, kapitalistine visuomene]

novec. – novecojis, novecojošs [pasenęs, senstantis]

niev. – nievīgi [menkinamai]

ntk. – neteiktinas

pārn. – pārnestā nozīmē [perkeltine reikšme]

piem. – piemēram [pavyzdžiui]

plg. – palyginti

polit. – politika

prk. – perkeltinės reikšmės žodis

sar. – sarunvalodas vārds [šnekamosios kalbos žodis]

sk. – skatīt [žiūrėti]

šnek. – šnekamosios kalbos žodis

Šaltiniai

ELDO – *Ekonomikas, lietvedības un darba organizācijas termini latviski, krieviski, angļiski, vāciski*, Sast. aut. kol. V. Skujiņas vadībā, Rīga, 1995.

ESV – *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca latviski, angļiski, vāciski, franciski, krieviski*, Aut. kol. vad. R. Grēviņa. Rīga: Zinātne, 2000.

LFV – Laua A., Ezeriņa A., Veinberga S., *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*, Rīga: Avots, 2000.

LLKŽ – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, Sud. A. Butkus, Kaunas: Aesti, 2003.

LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*, 1.–8. sēj., Rīga: Zinātne, 1972–1996.

SV – Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J., Pārupe A., Rauhvargers E., *Sinonīmu vārdnīca*, 3. papildinātais un pārstrādātais izdevums, Rīga: Avots, 2002.

Literatūra

AIVTŽ – Bronislovas Martinkus, Bronius Neverauskas, Algimantas Sakalas, Rimantas Venskus, Vytautas Žilinskas, *Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas*, Kaunas: Technologija, 2000.

- Baldunčiks 1989 – Juris Baldunčiks, *Anglicismi latviešu valodā*, Rīga: Zinātne.
- BTŽ – Antanas Buračas, Bronius Svecevičius, *Lietuvių–anglų–lietuvių biznio, bankų, biržos terminų žodynas-žinynas*, Vilnius: Žodynas, 1994.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, ats. red. S. Keinys, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- ETŽ – Kristoferis Pasas, Brajenas Louzas, Leslis Deivis, *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Baltijos biznis, 1994.
- Kabelka 1987 – Jonas Kabelka, *Latvių kalba*. 2-asis pataisytas leidimas, Vilnius: Mokslo.
- Karulis 1992 – Konstantīns Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, 2. sēj., Rīga: Avots.
- Klimavičius 1996 – Jonas Klimavičius, „Kuo prasikalto ‘mūsų kalbininkai’ ir rinkodara?“, *Gimtoji kalba* 8, 5–8.
- Krūmiņa, Skujiņa 2002 – Velta Krūmiņa, Valentīna Skujiņa, *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*, Rīga: Valsts kanceleja.
- Kvašytė 2004 – Regina Kvašytė, „Lietuvių ir latvių kalbų ekonomikos terminijos anglybės“, *Terminologija* 11, 31–51.
- MSA – *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Lokāmās vārdšķiras*, Atb. red. K. Pokrotiece, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2002.
- Norvilaitė 2010 – Giedrė Norvilaitė, „Marketingas“ ar „rinkodara“, *Šiaulių kraštas*, 2010 03 17.
- „Prašo legalizuoti „marketingą“ prieiga internete www.delfi.lt, [žiūrėta 2010-03-04].
- Rosinas 2005 – Albertas Rosinas, *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema. Synchronija ir diachronija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, Ats. red. A. Kinderys, Vilnius: Alma littera, 2001.
- Vainienė 2005 – Rūta Vainienė, *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Tyto alba.
- VKNS – Vida Rudaitienė, Vytautas Vitkauskas, *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*, Vilnius: Enciklopedija, 1998.
- ZTV – *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca*, Rīga, 1922.

Regina Kvašytė

Žodžių su šaknimi *tirg-* semantika ir paplitimas latvių kalboje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *latvių kalbos leksika, semantika, terminai, lietuvių kalbos atitikmenys.*

Straipsnyje semantinės analizės metodu siekiama išnagrinėti šaknies *tirg-* (taip pat jos varianto *tirdz-*) paplitimą ir semantikos įvairovę latvių kalboje. Tyrimo medžiaga rinkta iš įvairių dabartinės latvių bendrinės kalbos ir specialiųjų – sinonimų, terminų, frazeologizmų – žodynų. Tiriamąją imtį sudaro 39 daiktavardžiai, dauguma yra dūriniai arba priesagų vediniai.

Semantiškai daugiausia rasta veiksmy ir / ar abstraktų pavadinimų (17), veikėjų pavadinimų (12) ir vietų ir / ar renginių pavadinimų (9). Žodynuose pateikti moteriškosios ir vyriškosios giminės veikėjų pavadinimai. Kiekvienoje semantinėje grupėje nesunku išskirti žodžių darybos požiūriu panašias, bet priešingos reikšmės poras: *mazumtirgotājs* – *vairumtirgotājs* (*tirgotājs*); *lieltirdzniecība* – *sīktirdzniecība* (: *tirdzniecība*) ir pan. Kai kurie tokie žodžiai (arba tam tikros jų reikšmės) yra virtę terminais. Be to, yra padaryta naujų vientisinių latvių kalbos terminų (*tirgzinība*, *tirgvedība*, *tirgdarbība*, *tirgspēja*), kurie sėkmingai pakeitė skolinius iš anglų kalbos *marketing*, *market ability*.

Latvių kalboje nemažai kalbamųjų žodžių turi sinonimus, daugelis jų yra su stilistinėmis pažymomis. Senąją reikšmę ‘triukšmauti, kelti sambrūzdį’ išsaugojęs žodis *tirgošanās*, o junginiui *tirgus sieva*, kuris vartojamas dviem reikšmėmis, būdinga dar ir tai, kad perkeltine reikšme jis tinkamas ir moteriai, ir vyrui apibūdinti. Perkeltinės reikšmės junginys *melnais tirgus* yra tapęs ekonomikos terminu.

Žodis *tirgus* gali būti verčiamas į lietuvių kalbą atitikmenimis *turgus*, *mugė*, *rinka* (pastarasis kaip ekonomikos terminas). Nagrinėjant šios šaknies žodžių atitikmenis bei jų santykius latvių ir lietuvių kalbose rasta atvejų, kai latvių kalbos žodį atitinka keli žodžiai lietuvių kalba, pavyzdžiui, *tirgotava* – *parduotuvė*, *krautuvė* (jų atitikmuo latvių kalboje yra *veikals*). Sudėtingas santykis tarp latvių kalbos žodžių *gadatirgus* ir *tirdziņš* ir jų atitikmens *mugė*: vietoj jo kai kuriais atvejais būtų tikslinga rinktis deminutyvą *turgelis*, tačiau tai nenurodoma latvių–lietuvių kalbų žodyne.

Regina Kvašytė

The Semantics and Distribution of Words with the Root *tirg-* in the Latvian Language

S u m m a r y

Keywords: *Latvian lexis, semantics, terms, Lithuanian equivalents.*

The article attempts at analysing the distribution of the root *tirg-* (and its variant *tirdz-*) and the diversity of semantics in the Latvian language by applying the method of semantic analysis. The research material was collected from various dictionaries of the contemporary standard Latvian language and special dictionaries of synonyms, terms, and phraseologisms. The research sample encompasses 39 nouns, the majority of which are compounds or derivatives with suffixes.

From the semantic point of view, most of them are denominations of actions and/or abstract phenomena (17), characters (12), places and/or events (9). The dictionaries record the titles of both male and female characters. Every semantic group includes easily noticeable pairs of words which are similar in their composition but have opposite meanings: *mazumtirgotājs* – *vairumtirgotājs* (: *tirgotājs*); *lieltirdzniecība* – *sīktirdzniecība* (: *tirdzniecība*), etc. Some of these words (or their particular meanings) have become terms. Moreover, recently coined Latvian terms (*tirgzinība*, *tirgvedība*, *tirgdarbība*, *tirgspēja*) have successfully substituted borrowings from the English language *marketing*, *market ability*.

In Latvian, many of the mentioned words have synonyms, the majority of which are stylistically marked. The word *tirgošanās* has retained the old meaning of ‘making noise, causing a fuss’; the compound *tirgus sieva*, which is used in two meanings, also has a figurative meaning for characterisation of a woman or a man. The compound *melnais tirgus*, having a figurative meaning, has become an economic term.

The word *tirgus* can be translated into Lithuanian by its equivalents *turgus*, *mugė*, *rinka* (the latter is used as an economic term). While investigating the equivalents of words with this root as well as their relations in the Latvian and Lithuanian languages, some cases were found when a Latvian word had several equivalent words in Lithuanian, e.g. *tirgotava* – *parduotuvė*, *krautuvė* (their equivalent in Latvian is *veikals*). A complex relation exists between the Latvian words *gadatirgus* and *tirdziņš* and their Lithuanian equivalent *mugė*: in some cases, instead of it, a diminutive *turgelis* should be chosen; however, this is not recorded in the dictionary of the Latvian and Lithuanian languages.

R e g i n a K V A Š Y T Ė
Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[kvasyte@hu.su.lt]